

[B] **DE ZWAKKE PLEK IN DE CONSTRUCTIE.
OVER “DE MAN ZONDER ZIEKTE”
VAN ARNON GRUNBERG**

In een recent essay citeert Arnon Grunberg de Deense filosoof Kierkegaard: “De natuur heeft vergeten dat ze chaos is. Maar het kan haar elk moment te binnen schieten.”¹ In Grunbergs jongste roman, *De man zonder ziekte*, is dat moment van chaos aangebroken voor de hoofdfiguur, Samarendra Ambani.

Samarendra, roepnaam Sam, is een jonge, Zwitserse architect, die een nieuw operagebouw wil bouwen in Bagdad. Ondanks zijn exotische naam – hij heeft Indiase roots – gaat hij kleurloos door het leven. “Wat hij is, wie hij wil zijn, wat hij altijd is geweest: neutraal vat het samen. Neutraal en adequaat, twee woorden die aan de kern van zijn existentie raken.”

Rauwe, oprechte emoties probeert Sam te vermijden. Als een typisch grunbergiaanse antiheld heeft hij een ziekelijke drang om zich te conformeren aan de maatschappij. Sociaal gewenst gedrag produceren, daar gaat het om. Als zijn vriendin over kinderen begint, komt dat niet als een schok: “Als zij een kindje wil, dan maakt hij een kindje. (...) Voortplanting is liefdevol en menselijk.”

Als architect is Sam een dienaar van de schoonheid, een “generuze” architect. Hij taxeert niet alleen gebouwen maar ook mensen op hun beschaafdheid, en stelt veel onvolmaaktheden vast. Zijn vriendin Nina (“de beschaafde vrouw die hij ooit had ontmoet”) heeft een snorretje, zijn secretaresse een hazenlip en zijn zusje Aida lijdt aan een progressieve spierziekte.

In vergelijking met hen is Sam kerngezond, een man zonder ziekte. Althans, dat denkt hij. Want ook hij is kwetsbaar, meer bepaald in zijn schuldgevoel tegenover zijn gehandicapte zus. Zijn liefde voor haar – of is het medelijden? – heeft een incestueus kantje. Met haar beleeft hij intieme momenten onder de douche: “Sams liefde uit zich niet verbaal, hij praat weinig met Aida. Zijn tederheid blijft beperkt tot het inzepen, het zachtjes schrobben en het afdrogen.”

Aida is Sams achilleshiel, zijn zwakke plek. Hij beschouwt haar als “een constructie die niet

ten einde gebouwd is” en wil haar laten behandelen in Amerika. Dat verlangen raakt verstrengeld met zijn architecturale ambities en luidt mee zijn ondergang in.

Sams onvermijdelijke val wordt al vroeg in de roman aangekondigd. Hij ruilt het veilige Zwitserland in voor het ontwrichte Irak, om daar een operagebouw te ontwerpen. De opdrachtgever is een zekere Hamid Shakir Mahmoud, een schimmige Iraakee die tranen plengt bij Puccini en die de eenheid in zijn land wil herstellen. “Sjieten, Soennieten, Koerden: allemaal onbelangrijk. Puccini, daar gaat het om, Sam. Puccini.”

Dat er een luchtje aan de opdracht zit, heeft de waakzame lezer meteen door. Sam daarentegen slikt het verhaal als zoete koek en maakt zich geen zorgen om zijn veiligheid: “Voor zover hij uit de krant had begrepen was het ergste daar nu wel achter de rug.” Tot twee keer toe debiteert Sam de lijfspreuk van Max Fehmer, een beroemde architect: “De kracht van een architect is zijn talent, waarvan je zijn naïviteit moet aftrekken.” Het klinkt haast grotesk uit de mond van de ruggengraatloze Sam. Grunberg zal zijn slappe held niet ongestraft uit Irak laten vertrekken, zoveel is duidelijk.

De wereld waarin Sam terecht komt, is er een van kafkaïaanse vervreemding. Na een kort maar hallucinant verblijf in een *safe house* belandt hij achter tralies en wordt hij beschuldigd van spionage. De hygiënische Sam wordt mishandeld en vernederd: “Ze beginnen over hem te urineren. (...) Zoals er mannen zijn die in het urinoir op de vlieg in de pot mikken, zo mikken zij op zijn gezicht. Hij is de vlieg.”

Sam, die in eigen land voorbereid is op alle mogelijke scenario’s (zoals het vaderschap), heeft hier geen antwoord op. Hij kan zich niet verweren tegen de beschuldigingen, raakt verstrikt in de codes van de taal: “‘Dus de operatie heette Puccini,’ zei de officier, ‘En jij bent de architect?’ ‘De operatie?’ Sam schudt zijn hoofd. ‘Puccini was een bron van inspiratie bij het ontwerpen. De componist.’”

Deze keer heeft Sam geluk. Net als hij op het punt staat om – al dan niet valse – bekentenissen af te leggen, wordt hij bevrijd. De Zwitserse ambassadeur Böckli verwoordt wat iedere lezer zich op dat moment afvraagt: “Wat bezielde u? (...) Toen u naar Irak afreisde, wat bezielde u? Waar was u in godsnaam mee bezig?”

Sam is de jongste aanwinst in Grunbergs collectie antihelden. Net zoals Robert Mehlman in *Fantoompijn* en Jörgen Hofmeester in *Tirza* gaat hij met een ontstellende argeloosheid door het leven. Hij haalt alles door een rationele filter en probeert onverwachte gebeurtenissen in te passen in zijn westerse referentiekader. Basale driften zoals lust en agressie verdwijnen achter een façade van beschaving, al is dat maar een dun laagje vernis. Een Iraakse schoonmaakster wijst Sam op de regels van het échte spel:

‘Heb je een gezin?’

‘Dood’, zegt ze. (...)

‘Dat spijt me’.

‘Buurman vermoordt mijn man. Oudste zoon vermoordt buurman. Zijn de regels.’

In dat meedogenloze spel zijn westerse waarden onbelangrijk, is neutraliteit onbestaande en speelt Sam wél een actieve rol: die van de verliezer.

Terug in Zwitserland krijgt Sam heimwee naar Irak en naar zijn slachtofferrol. Hij vraagt zijn vriendin om op hem te plassen, maar dat treurige surrogaat verliest snel zijn effect. Er zit maar één ding op: teruggaan naar het Midden-Oosten. Als er een nieuwe ontwerpdracht komt – ditmaal uit Dubai – grijpt de architect zijn kans. Zonder in details te treden: deze keer loopt het voor Sam minder goed af.

In *De man zonder ziekte* bouwt Grunberg een wereld van contrasten op. Er is de zwart-wit tegenstelling tussen Sam en zijn zieke zus, het contrast tussen *beschaving* (cultuur) en *natuur* (instincten), een element van oppervlakkig cultuurpessimisme (westerse idealen tegenover de chaos in Irak). Sams tweede bouwproject in Dubai brengt al die contrasten samen. In opdracht van de sjeik ontwerpt hij een bibliotheek, met opnieuw een nobel doel voor ogen: “De sjeik van Dubai wil alle boeken van de wereld redden, van elk boek moet één exemplaar in de Nationale Bibliotheek van Dubai komen te staan. (...) Het complex moet aardbevingen, tsunami’s en bombardementen kunnen doorstaan, zodat ook als er calamiteiten plaatsvinden het boek in Dubai voor de eeuwigheid bewaard zal zijn. Onder de bibliotheek komt een gigantische bunker.”

Het symbool van cultuur en geletterdheid als dekmantel voor geplande daden van agressie – de bibliotheek versus de oorlogsbunker, de onderbuik, schijn en realiteit onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Grunbergs man zonder ziekte is in de eerste plaats een kind van zijn tijd. Want als Sam, die ziende blind is voor de rauwe realiteit, als gezond wordt beschouwd, wat zegt dat dan over de maatschappij? Zonder context is er geen definitie mogelijk van wat normaal en abnormaal is, schrijft Grunberg in zijn essay in *De Groene Amsterdammer*. Wie deel uitmaakt van een waan, ziet de waan niet meer. Het is de zwakke plek in een bijna volmaakte constructie. Wie anders dan Grunberg om die constructie onderuit te halen?

DELPHINE SEGHERS

ARNON GRUNBERG, *De man zonder ziekte*,
Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam, 2012, 224 p.

Noot

(1) ARNON GRUNBERG, “De mens als speelgoedauto.
Essay: normaal gedrag als overlevingsstrategie”,
De Groene Amsterdammer, 23 november 2011.